

DE VILDE, DE DØDE OG DE GALE - om formidling af dannelse i det borgerlige samfund.

Tillad mig at begynde fremlæggelsen af mit projektarbejde med en lille analogi, der kan give en overfladisk fornemmelse af hvor jeg vil hen:

Med de begrænsninger jeg har valgt kan formidling bedst forstås som et abstrakt begreb, der beskriver en slags kredsløbsfunktion i det borgerlige samfunds anatomi.

Hvis man står over for en svækket patient er kredsløbet et godt sted at begynde sin diagnose. Ved at følge kredsløbet i et anatomisk system når man uundgåeligt et godt stykke rundt. Og det er en rimelig forventning, at man før eller siden ender i de centrale hjerteregioner.

Men det er dårlig medicin kun at sigte på en diagnosticering af patienten. I det omfang patientens svækkede tilstand virkelig kan forstås som en kredsløbssygdom, må det forpligte til at gøre sig nogle overvejelser om en mulig behandlingsform.

Jeg vil derfor ikke lave forskning i det borgerlige samfunds anatomiske system med den lumske bagtanke, at jeg så tilslut kan erklære patienten for hjernedød. Jeg tror snarere, at patienten befinder sig i en regulær bevidstløshedstilstand.

Ved at koncentrere sin diagnose og behandling om kredsløbsfunktionerne sigter man på at kunne tilføre hjernen den mængde ilt, som vil være nødvendig for at bringe patienten til bevidsthed. Det alene kan ikke gøre patienten rask, men det er en forudsætning for, at den vågne og bevidste patient overhovedet vil indlade sig på den gennemgribende dialysebehandling, som tilslut kan resultere i, at han for første gang i sit livs skabte dage udvikler en sund, rød kulør.

Fig. 1.

FORMIDLING - 56 -
v i d e n

BORGERLIGT SAMFUND

EMANCIPATIONSPROGRAM

samfund

stat

økonomi

herredømme

privat

offentligt

BORGERLIG OFFENTLIGHED

økonomi

politik

ideologi

kapitalistisk
vareøkonomi

parlamentarisk
demokrati

borgerlig
dannelse

indløsning

indløsning

SELVFORSTÅELSE

politiske

tidslig

soci

Illustrationen (fig. 1) er et forsøg på at vende tilbage til alvoren og sætte projektets vigtigste begreber op i et indbyrdes forhold til hinanden. Via en gennemgang af begreberne vil jeg prøve at fremlægge hypoteserne og den behandling jeg vil udsætte dem for.

Først selve formidlingsbegrebet. Det får foreløbig stå som en alt og intet betegnelse. I streng forstand betegner det kun en ubestemt proces, et stofskifte mellem noget og noget andet. Derfor er og bliver betegnelsen meningsløs, hvis det ikke uomgængeligt knyttes sammen med en række forudsætninger og præciseringer. Her drejer det sig om samfundsmæssig formidling i det borgerlige samfund.

Det betyder, at der i bred forstand kan udskilles 3 former for samfundsmæssig formidling.

Den første form er formidlingen mellem natur og samfund. Altså det stofskifte, som mennesket som samfundsvæsen har med den omgivende natur. Dette er en form, der normalt beskrives som sanselige og materielle tilegnelsesprocesser i erkendelsesteoretiske og økonomiske termer.

Den anden form er formidlingen mellem samfund og stat. D.v.s. det stofskifte, der foregår mellem magten og dens objekter. Denne form kan beskrives i politiske termer.

Den tredje og sidste form er formidlingen mellem individ og gruppe. D.v.s. det stofskifte, som i et samfund finder sted mellem den enkelte og de mange. Denne form kan beskrives i ideologiske og identifikationsmæssige termer.

Det er denne tredje og sidste form formidlingen normalt er blevet knyttet til. Formidlingen bliver da den proces, hvorved individer oplyses om deres forhold til det almene - og indgår i en samlet selvforståelse. Som jeg har lagt det op må formidlingen dog principielt dække

alle 3 former, men i første omgang tager jeg fat om formidlingens ideologiske og selvforståelsesmæssige aspekter, for ad den vej at vikle problemet op.

Formidling af det borgerlige samfunds selvforståelse må naturligvis have en hensigt, et indhold og en form.

Hensigten bestemmes dels af samfundets ^{generelle} (historiske) krav om funktionsdygtighed, dels af specifikke magtgruppers politiske interesse i at få almengjort deres egen selvforståelse. Det er den sidste hensigt, som vil være af størst interesse i denne sammenhæng.

Indholdet bestemmes på afgørende punkter af hensigten, men samtidig vil formidling af selvforståelse altid blive andet og mere end gusten hensigt. Et stofskifte kan ikke kontrolleres ensidigt af kun den ene part, og på samme måde vil formidling af selvforståelse og ^{altid} bære kimen til formidling af forståelse.

Formen bestemmes af de kanaler for formidling, som historisk er mulige og anvendelige i forhold til hensigten, og sidst men ikke mindst bestemmes formen af den karakter som (selv)erkendelsen antager.

Drejer det sig om samfundsmæssig selvforståelse formidles den overvejende i form af viden. Viden er det konkrete produkt af en erkendelsesproces, som kan formidles - d.v.s. bruges og byttes. Viden er erkendelsens vareform, men i sig selv kun et lille led i en lang kæde af processer.

Man kan se sådan på det, at ^{ideelt} kæden vokser ud af handlingen, løber igennem erfarings-, videns- og bevidsthedsfaser for tilsidst igen at vende tilbage til sit handlingsmæssige udspring. Jeg prøver her at lægge op til en dialektisk forståelse af det erkendelsesteoretiske

problem, som har sin begyndelse i det erkendelsesmæssige forhold mellem menneske og natur.

Det kunne være fristende at udvikle vareanalogien lidt. På samme måde som det borgerlige samfunds selvforståelse har haft svært ved at bestemme varens bytteværdi ved hjælp af arbejdsbegrebet, har det borgerlige samfunds erkendelsesforståelse haft svært ved at bestemme den videnskabelige bytteværdi ved hjælp af handlingsbegrebet. I stedet er viden blevet til en abstrakt størrelse med sin egen indre mystik.

Alt andet lige er det dog kendetegnende for det borgerlige samfund, at dets erkendelse af naturkategorien gradvist svinger fra "naturen som noget givet" til "naturen som noget skabt". Fra John Locke's "tabula rasa", hvor subjektet er en genspejling af mere eller mindre objektive strukturer, over Kant's subjektivt bestemte erkendelse, til Marx's forsøg på dialektisk syntese, ved hjælp af det materielle og intersubjektive produktionsbegreb.

Den væsentlige forskel mellem Kant og Marx er at Kant arbejder for erkendelse af erkendelsen selv som noget i sig selv overhistorisk, mens Marx arbejder for erkendelse som en historisk og materielt defineret kategori.

Forskellen kan igen illustreres i forholdet mellem menneske og natur. Kant ville mene, at mennesket står i et erkendelsesmæssigt forhold til naturen - som bestemt subjekt i forhold til ubestemt objekt. Marx gør erkendelsesproblemet mere flydende, men samtidig også mere konkret.

For Marx står mennesket ikke i et forhold til naturen, men forholder sig først og fremmest til naturen.

Mennesket begynder ligesom alle dyr med at søge sine behov tilfredsstillt - det æder og drikker. Det lever således aktivt i et natur-

forhold, ved gennem sine handlinger at tilegne sig midler til tilfredsstillelse af sine behov.

Ved gentagne handlinger lejrer sig efterhånden en teoretisk opdeling, en differentiering, der skiller kategorier for behovsstillelse fra alt andet. Det bliver en erfaring om hvad der f.eks. er drikkeligt, og hvad ikke.

I sammenhæng med den samfundsmæssige organisering navngives de klasser af ting som abstrakte og kommunikerbare "teoretiske" størrelser. Den sproglige navngivning udtrykker således en anderledes teoretisk forestilling, som praksis har gjort til erfaring.

Skal talen altså være om erkendelse kan den således i bred forstand ikke løsrides fra tilegnelsen, fra arbejdet eller fra praksis og vil. Erkendelsen kan ikke unddrage sig sin oprindelse i det konkrete stofskifte mellem natur og menneske, fordi den på samme tid er udsætning for, og produkt af, den aktive handlen.

I formidlingsmæssig sammenhæng er det vigtigt at vurdere videnskabskategoriens erkendelsesmæssige karakter. Når viden ikke bestemmer historisk bliver den til erkendelsesideologi. Viden får status af at være tankemæssig afspejling af genstandene selv, og ikke tankemæssig afspejling af menneskets relationer til dem.

Hvis det antages at viden er en konkret tankemæssig afspejling af genstandene selv kan formidling af selvforståelse ikke problematisk. For så er selvforståelse et sandt udtryk for den naturlige omverden og som sådan er det et gode, at den bibringes så mange som muligt.

Forstås viden derimod relativt, som en tankemæssig afspejling af menneskets relationer til den naturlige omverden, rykker erkendelsesproblemet direkte ind i samfundet og den samfundsmæssige praksis.

tisering. Selvforståelse er i den forstand et produkt af nogle bestemte relationer, og kan ikke bare almenføres uden videre.

Alligevel bygger det borgerlige samfund på viden og selvfurståelse som nogle almenfyldige størrelser: selvfurståelse produceret af nogle kan formidles til andre uden at miste sin gyldighed. Formidling er altså ikke bare kredsløb for bevidste manipulationer, men bærer også rundt på ubevidste bakterier. Som sådan er formidling både i det åbne og i det skjulte en problematisk størrelse.

Så er det vist tid at få knyttet an til projektet igen. Formidling kan altså ikke bare betragtes isoleret for dets råstof i form af viden hænger sammen med samfundet selv. Erkendelsesprocessen er med andre ord uløseligt knyttet til den sociale evolution.

I det førborgerlige samfund er erkendelsen således præget af den objektive naturs overvægt. Naturen erkendes og tilegnes i princippet som en given og bestemmende kategori. Menneskets arbejde tilpasses den givne natur i form af f.eks. frugtbarhed og goldhed. Mennesket erkendelsesmæssige og materielle forhold til naturen er passivt modtagende.

I det borgerlige samfund er erkendelsen præget af det subjektive indgrebs overvægt. Naturen erkendes og tilegnes i stadig stigende grad som en samfundsmæssig kategori. Menneskets arbejde har form af et livtag med naturen, en ændring af dens kvaliteter. Vandfald omdannes til kraftproduktion, der brydes kul og malm til snævre samfundsmæssige formål. Mennesket forholder sig aktivt dannende til naturen på det materielle plan, (og) får ikke tænkt dialektikken (nok) ind i sit erkendelsesmæssige forhold til den.

I det borgerlige samfunds tidlige perioder optræder viden (altså) som en idealistisk og samfundsmæssig overhistorisk størrelse - frihedens første og største rige. I grov karikatur kan friheden og lykken altså

tænkes i sig selv og realiseres via oplysning og dannelse. Det er min tese, at denne fiktion på mange måder ligger til grund for det borgerlige samfunds oprindelige emancipationsidé og dens reduktion til et teknisk spørgsmål om oplysning - d.v.s. formidling af viden.

Kant har udtrykt dette i kort form ved at definere oplysning som "menneskets udgang fra dets selvforskyldte umyndighed". Her ligger både det borgerlige samfunds unikke frihedsprogram og dets kranke skæbne begravet.

Men hvad forstås ved det borgerlige samfund? Det borgerlige samfund er et samlet begreb for den samfundsformation, der udviklede sig som forudsætning for, og i forlængelse af, den kapitalistiske produktionsmåde i Europa. Jeg kalder det det borgerlige samfund fordi det oprindeligt blev undfanget som borgerskabets politiske og økonomiske barn, og fordi opdragelsen af barnet stadig foregår på forældrenes grundlæggende præmisser.

Det borgerlige samfund skal ^{således} ikke forstås som en passiv afspejling af økonomien, men som det samfundsmæssige mønster af organisation, politik, ret og ideologi hvori den kapitalistiske vareproduktion blev i stand til at udvikle sig og slå sig igennem som økonomisk princip.

Det borgerlige samfund er en modsætningsfyldt størrelse, men før vi går til nærmere behandling af dets problemfelter, skal vi kort se på i hvilket gavepapir forestillingerne om det borgerlige samfund oprindeligt var indpakket.

I Oplysningstiden er det for første gang muligt at samle en række samfundsmæssige begreber og målsætninger under én hat. Lad os kalde komplekset for den klassiske emancipationsidé. I forlængelse af samfundets filosofiske befrielse fra naturens og det guddommeliges om-

klamring, i forlængelse af den begyndende økonomiske omorganisering, og i forlængelse af borgerskabets øgede politiske styrke, vokser der et sæt af frigørelsesforestillinger frem. I kort form er disse forestillinger knyttet til begreber som frihed, autonomi, myndighed, lighed, lykke og frigørelse fra naturtvang og undertrykkelse.

Det særegne er, at målforestillingerne gøres både konkrete og almene. De er konkrete i den forstand, at man anser dem for mulige at realisere i den konkrete, historiske situation - nemlig i udviklingen af det borgerlige samfund. Det der loves, er at det nu også er muligt at nå et frit og lykkeligt liv på denne side af døden. De er endvidere almene i den forstand, at de principielt skal gælde alle mennesker.

Problemet med den klassiske emancipationsidé er dens forhold til virkeligheden, til den historie den bliver gjort til program for. De forskellige forestillinger er ikke tænkt godt nok sammen og ikke gransket kritisk nok, dertil behøves mindst endnu et århundrede. Man kunne også sige, at oplysningsfilosofferne ikke får tænkt "frigørelse fra udbytning" med som fællesnævner i deres formler.

Det, der så sker sker, er at den klassiske emancipationsidé i det omfang den går i forbindelse med den økonomiske og politiske virkelighed, falder fra hinanden i adskilte delmål uden indre sammenhang. Frihed fra undertrykkelse udelukker f.eks ikke frihed til udbytning.

I alle sine modsigelser, visioner og resultater er det borgerlige samfunds historie også historien om hvorvidt og hvordan den klassiske emancipationsidé justeres, konkretiseres og realiseres.

Rammen bliver det borgerlige samfund som udtryk for den samfunds-
mæssige frigørelse: det drejer sig om den økonomiske og politiske

kamp for det "herredømmefri samfund", hvor magten er tøjlet og bragt i samfundets og fornuftens tjeneste.

Det borgerlige samfund bliver samtidig også mulighedsbetingelse for den menneskelige frigørelse: d.v.s. ramme for den politiske og ideologiske kamp om den civiliserede borger og en egentlig dannelsekultur.

Alt dette er overordnede forestillinger. På et mere operationelt plan er det af historiske grunde nødvendigt, at konstruere et samfundsbillede, som kan være en legitim fødselshjælper for emancipationsprogrammets realisering. Det nye samfundsbillede får snart karakter af både mål, middel og bitter nødvendighed.

Den historiske situation i Oplysningstiden, hvor borgerskabet fægte sine interesser igennem over for en absolutistisk, standspræleveret statsmagt, gør det bekvemt at opdele virkeligheden i en samfundssfare og en statssfare. Den gryende kapitalisme fordrer samtidig i stadig stigende grad bortfaldet af de traditionelle herredømmestrukturer og accept af en økonomi baseret på et frit og uafhængigt marked.

Sidst men ikke mindst plæderer borgerskabets filosofi stadig kere for en økonomisk og retslig opdeling af samfundet i privat og offentligt. Den borgerlige strategi bliver således i første omgang at håndhæve retten til en privat, samfundsmæssig og økonomisk frihed. I anden omgang at tilkæmpe sig kontrollen over selve det offentlige felt - staten og dens institutioner.

Vi kommer nu til et springende punkt. Midlet eller mediet til at binde disse nødvendige adskillelser sammen på en funktionsdygtig fremtræder i form af forestillingen om den borgerlige offentlighed.

Hertil knytter der sig mange myter. Jeg vover den påstand, at den første myte om den borgerlige offentlighed, er at den eksisterer. Godtages den myte, står problemerne marcheret op på række. Hvem kan ikke både nikke indforstået og samtidig ryste afværgende på hovedet, hvis det sættes op på versefødder, som Habakuk har gjort det her?:

Goddag og farvel.

Du vækkede til live for at stene ihjel.

Når hovederne ligger som rødkål i stak,

du vandrer i zig hvor du før gik i zag

og pusler med plaster hvor blodøksen sved

O offentlighed.

Ak, yndest og gunst,

du kommer og går som en vildornes brunst.

Så såre et offer forbløder på mark,

så kysser du røven, du såred med spark

og pudrer de pletter, som tanderne bed,

O offentlighed.

Besyderligt nok.

Først er du forarget og løber amok.

Så snart du får gaflen begravet i steg,

du vender og løber den modsatte vej.

Hvad er det for kræfter, der drev dig og sled?

O offentlighed.

Jeg ser begrebet om den borgerlige offentlighed som en statsretslig fiktion og samtidig den helt grundliggende legitimation for det borgerlige samfunds opbygning. Den borgerlige offentlighed lægges som selve det borgerlige samfunds livsnerve, som vejen til det

(Kan afsynes på mel.
"Oh, kristelighed")

herredømmefri samfund, hvor alle kan træde frem i lighedens og fornuftens navn, men igennem mødet med den historiske virkelighed ender den som etiket for "folkesjælens" forvirrede vandringer - vandringer som Gallup og Observa åbenbart er de eneste, der kan beskrive og udlægge.

Offentligheden var en demokratisk utopi .. om sammenhængen mellem økonomi, politik og ideologi i det borgerlige samfund, en utopi som virkeligheden ikke ville anerkende. Det borgerlige samfunds emancipationsprogram, som skulle formidles ved hjælp af offentlighedsprincipet, tog i stedet andre og mere håndgribelige veje.

Emancipationsprogrammets økonomiske aspekt, stofskiftet mellem natur og samfund, realiseres i det kapitalistiske produktionssystem. Det politiske aspekt, stofskiftet mellem samfund og stat, formaliseres i den parlamentariske repræsentation. Og det ideologiske aspekt, stofskiftet mellem individ og gruppe, står tilbage som det legitime emancipationsspørgsmål. Et spørgsmål om dannelse.

Jeg ser altså forestillingerne om emancipation og demokratisk offentlighed blive reduceret fra en 3dimensional til en 1dimensional utopi: det der står tilbage at civilisere og frigøre er ikke karakteren af samfundets økonomi eller formen for kollektiv politik, men alene graden af menneskets dannelse. Man kunne også sige, at det eneste sted, hvor det accepteres at emancipationen ikke er fuldbyrdet er på det dannelsesmæssige plan.

Hvis man tog det her som en kronologisk historie kunne man godt tro at dannelsesbegrebet var af forholdsvis ny dato. Men i virkeligheden har det samme rødder som det borgerlige samfund selv. Allerede Condorcet arbejdede i revolutionsårene ud fra den antagelse, at civilisa-

tionens historie ikke først og fremmest var økonomiens eller politikens historie, men tværtimod dannelsens historie. For mange filosoffer og pædagoger har det i tidens løb også taget sig sådan ud - og dannelsen er derfor i høj grad mere blevet et "antropologisk" end et egentligt samfundsmæssigt spørgsmål.

Det kommer nok ikke bag på nogle, at jeg her ser marxismen som det første livskraftige forsøg på igen at tænke dannelsen sammen med politikken og økonomien. Marxismen er på mange måder forsøget på at overkomme den opsplitning, som den klassiske emancipationsidé er blevet udsat for.

For det borgerlige samfund er det altså i dannelsesprocessen at den sidste nødvendige emancipation kan foregå. Men det er også i dannelsesprocessen at den første mulige emancipation overlever. For dannelsesbegrebet indeholder samme type af modsætninger, som vi har set det i offentlighedsbegrebet og formidlingsbegrebet. Modsætningen mellem undertrykkelse og frigørelse.

Dannelse er et begreb som både dækker over den samfundsmæssige selvforståelse og den menneskelige forståelse. Altså både over det forhold, at samfundet via en formidling danner menneskene, og at menneskene via denne formidlingsproces danner sig.

Dannelse som et samfundsmæssigt snarere end et "antropologisk" spørgsmål indebærer altså at mennesket ikke bare dannes af noget, men også danner sig til noget. Formidling af et dannelsesindhold bærer således både en prægning og en udvikling med sig - naturligvis i svingende grad. Jvf. talen om erkendelsesteori før kan heller ikke dannelse forstås i sig selv. Både prægningseffekten og udviklingseffekten i dannelsesprocessen har sine rødder i de rådende økonomiske og politiske magtforhold.

Dannelsesformidlingens prægning har form af autoriseret selvforståelse. D.v.s. samfundets officielle billede eller forståelse af sig selv formidles til dets borgere. Men det er abstrakt at tale om et samfund i den forstand. I realiteten er der tale om, at bestemte samfundsgrupper, i kraft af deres magt, er i stand til at almenføre deres selvforståelse som samfundets selvforståelse.

Dannelsesformidlingens udvikling består i muligheden af at en ny forståelse opstår, d.v.s. en forståelse som på væsentlige punkter afviger fra den autoriserede. Erkendelsesteoretisk er muligheden i stede når samfundets selvforståelse ikke i tilstrækkelig grad stemmer overens med den enkeltes erfaringer. Men samfundsmæssigt åbenbarer den ny forståelse sig først åbenlyst i det øjeblik den er udtrykt i en kollektiv erfaring. Er det tilfældet kan den ny forståelse opstå som erkendende og handlende modmagt, som selv er i stand til at formulere en ^{alternativ} (ny) selvforståelse. På dannelsesplanen har såvel bevægelsen og arbejderbevægelsen i høj grad fungeret som ny forståelse, som alternativ modmagt til den autoriserede dannelse.

Dannelsesbegrebet er altså det mest konkrete begreb, som i en ^{beskrivelse om} form stadig indeholder det borgerlige samfunds (karakter af) formidling og offentlighed. Men det er stadig en noget ubestemt relæse at beskrive. Skal det overhovedet kunne lade sig gøre må det være ved hjælp af en negation - ved hjælp af anderledeshedens princip. Med anderledeshedens princip menes, at noget ubestemt tydeligst står hvis det sættes i et forhold til nogle anderledes og mere bestemte kategorier.

I mere end én forstand bliver det altså et forsøg på at beskrive forsiden ved hjælp af prentningen på medaljens bagside.

De kategorier, der skal arbejdes med, består af de vilde, de døde og de gale. D.v.s. det borgerlige samfunds sammensatte opfattelse, udgrænsning og forhold til andre kulturer, sin egen historie og sine sociale afvigere.

At de her bliver kaldt for vilde, døde og gale er ikke bare for at være smart, men for at understrege kategoriernes sande karakter. Der er nemlig ikke tale om anderledesheden som en konkret, men mere som en abstrakt form.

Det er f.eks. ikke de rigtige "vilde" - d.v.s. virkelige indianere og virkelige negre af kød og blod - det drejer sig om, men det borgerlige samfunds skiftende tankebilleder af hvad en indianer og en neger udtrykker.

Vores erkendelse af den vilde verden er aldrig en afspejling af objektet selv, men snarere en afspejling af vores mere eller mindre fortrængte forhold til det. Antropologien er ikke en tolkning af fremmede kulturer, men en kulturbestemt fortolkning, der egentlig siger mere om fortolkeren end det fortolkede. Det samme gælder forholdet til de døde og de gale.

Men anderledesheden som definerende tankekategori er ikke bare bekvem for magthaverne i et dannelsesøjemed. Den truer også uafslægt som et problem i øjenkrogen. Det giver næsten sig selv, at magthavernes dannelsesprogram principielt nemmere vil kunne almengøres, hvis det kan fremstå i lysende klarhed på en dunkel baggrund malet med ført hånd af de vilde, de døde og de gale.

Ved at lade de vilde, de døde og de gale være kulisser i dannelsens autoriserede teater har man imidlertid også lukket en horde indendørs, som ved deres blotte tilstedeværelse sætter spørgsmålstegn ved selve

karakteren af den forståelse, de ved deres anormalitet er sat til at normalisere.

Anderledesheden bærer i sit kølvand af letkøbt legitimering en slipstrøm af grundliggende kritik. Den mørktpolerede baggrund kan man af og til også spejle sig i. Hvis f.eks. de vilde virkelig er så anderledes, som det nogle gange bliver sagt, må det samtidig betyde, at man altså faktisk kan være anderledes.

De vilde, de døde og de gale er derfor ikke kun handy tankeredskeber for magtens selvforståelse, men kan også optræde som chockeffekt og kritisk arsenal for modmagtens alternative forståelse. I den forstand er anderledesheden en væsentlig ingrediens i det dannelsesindhold, som forskellige magtgrupper i det borgerlige samfund løbende har promoveret.

Lidt provokatorisk kan man sige, at det borgerlige samfunds dannelsesindhold dermed er produkt af en magtbaseret kulturkamp - en kulturkamp i en arena, hvor bl.a. ædle og uædle vilde trækkes rundt ved næsen, hvor myter om de døde messes med monoton røst, og hvor gale fremvises med groteske narrehuer eller gemmes bort med elektroder om hovedet.

Så er tiden kommet, hvor betragtningerne skal afsluttes. Grundideen i denne fremlægning har været, at det borgerlige samfund idag befinder sig i en fornuftstrance, hvor emancipationen er blevet forvist til en by i Rusland. Hvorfor og hvordan det er gået som det er, kan man bl.a. forfølge ved en opvikling af det kredsløb, der hedder formidling af dannelse. Intentionen er at få en fornemmelse af hvor dyb trancen er, og hvordan der fra pædagogisk side kan bidrages til dens ophævelse. En trancetilstand løses ofte ved hjælp af en mindre chockeffekt. Denne chockeffekt kan stables på benene ved bl.a. at formidle den fortrængte anderledeshed tilbage til samfundet i en konstruktiv form.

Det foregående har været indledende betragtninger forud for en egentlig tematisk fremstilling af forholdet mellem a) magt, b) dannelse og c) formidling i 5 faser af det borgerlige samfunds historie. Som et supplement følger her en række historiske stikord til temaet:

1. Frankrig op til revolutionsårene -(borgerskabets oprør)
 - a) agrar og merkantil økonomi - borgerskab og absolutistisk stat - reform eller revolution.
 - b) de adle og de uadle vilde - progressiv og strukturel historie - internering af de gale.
 - c) Litteratur - akademier - selskaber - pædagogik: Condorcet.
2. Preussen i begyndelsen af det 19. århundrede -(borgerskabets konsolidering)
 - a) agrar og merkantil økonomi - borgerskab og bureaukratisk stat - reform og social kontrakt.
 - b) racedeterminisme og eksotisme - historiens fuldbyrdelse - de gale gemmes bort.
 - c) elementaruddannelse, gymnasier, universitet - pædagogik: Humboldt
3. Danmark i midten af det 19. århundrede -(bøndernes opbrud)
 - a) agrar og merkantil økonomi - bønder og borgerlig stat - reform og parlamentarisk demokrati
 - b) materiel kulturhistorie - national historie - de gale straffes.
 - c) dannelsesinstitutioner, højskolebevægelse, det talte ord - pædagogik: Grundtvig.
4. Tyskland i slutningen af det 19. århundrede -(arbejdernes opbrud)
 - a) voksende industriel økonomi - arbejdere og parlamentarisk stat - reform eller revolution.
 - b) evolutionisme - materialistisk historieteori - behandling af de gale.
 - c) litteratur, agitation, skoling, parti - pædagogik: Marx.
5. Danmark efter 1960 - (integrationssamfundet)
 - a) blandingsøkonomi - borgere og socialstat - reform og samarbejde.
 - b) funktionel kulturrelativisme - pluralhistorie - terapiformer
 - c) undervisning - massekommunikation - pædagogik: politisk dannelse

Inspirationen til de fremlagte betragtning har jeg bl.a. fået fra:

Bitterli, Die "Wilden" und die "Zivilisierten", München 1976
 Bloch, Naturrecht und menschliche Würde, Frankfurt 1977
 Carlsen m.fl., Kapitalisme, behov og civilisation, Århus 1980
 Elias, Über den Prozess der Zivilisation, Suhrkamp 1980
 Foucault, Galskaps historie, Oslo 1973
 Habermas, Borgerlig offentlighed, Oslo 1971
 Henriksen, Den politiske dannelse, Kbh. 1979
 Horstbøll & Weigelt, Frihed, ulighed og borgerskab, Århus 1980 (upubl.)
 Koselleck, Kritik und Krise, Suhrkamp 1979
 Kramer, Verkehrte Welten, Frankfurt 1977
 Meek, Social Science and the Ignoble Savage, Cambridge 1976
 Schmidt, Naturbegrebet hos Marx, Kbh. 1976

MARXISMEN OG BØNDERNE: TIGRIS CHARTACHEA.

POUL GUSTAV PEDERSEN